

Att lära för arbetslivet

– ALFA-projektet

En utvärderande studie

**Högskolan Dalarna
Pedagogiskt Utvecklingscentrum Dalarna
Februari 2003**

Förord

Föreliggande utvärdering av det s.k. *ALFA-projektet* har skett på uppdrag av ABF i Gävleborg. Utvärderingsresultatet bygger data som samlats in under slutet av 2002 och början av 2003. Det är min förhoppning att resultatet av utvärderingen i olika avseenden skall kunna synliggöra hur väl projektet lyckats i sina strävande att nå uppsatta mål, men också om möjligt identifiera andra mer eller mindre oväntade effekter, såväl positiva som negativa.

Jag vill slutligen tacka alla som så generöst och välvilligt låtit mig ta del av Era erfarenheter och som gjort det möjligt att genomföra utvärderingen.

Falun i februari 2003

Mats Lundgren

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Förord 1

1. ARBETSLIVET OCH DESS ÖKADE KRAV PÅ INDIVIDERS KOMPETENS 3

2. UTVÄRDERINGENS SYFTE OCH AVGRÄNSNINGAR 5

3. METOD 5

4. TOLKNINGSBAS 6

5. VILKA RESULTAT UPPFATTAS ALFA-PROJEKTET HA UPPNÅTT? 7

5.1 Projektets syfte 7

5.2 Deltagarna och deras förväntningar 9

5.3 Verksamhetens aktiviteter, organisering och genomförande 11

5.4 Vad har projektet betytt för deltagarnas förmåga att hantera sin dyslexi? 12

5.5 Har deltagarnas möjligheter till fortsatta studier eller att få ett arbete påverkats? 15

5.6 Har projektet haft någon betydelse bortom den för de direkt involverade? 16

6. DISKUSSION OCH SLUTSATSER 17

Referenser 18

1. ARBETSLIVET OCH DESS ÖKADE KRAV PÅ INDIVIDERS KOMPETENS

Tänk Dig att leva i en vardag av undanflykter och bortförklaringar. Dessutom med en ständig känsla av att vara 'dum' och otillräcklig, krypande i kroppen. Så ser verkligheten ut för många människor med läs- och skrivsvårigheter. (Bollnäs Nytt. 2002-09-23)

I projektbeskrivningen till det s k ALFA-projektet uppges att man räknar med att minst 5 procent av de yrkesverksamma, upp mot 20 procent av de arbetslösa och 70 % av intagna vid landets fängelser (Nationalencyklopedin) mer eller mindre har problem med att läsa och skriva.

Förekomsten av läs- och skrivsvårigheter/dyslexi är ett betydande hinder för utveckling av förmåga och kunnande. Utifrån ett tillväxtperspektiv som syftar till att såväl individer som företag ska kunna tillgodogöra sig ny kompetens utgör detta ett stort problem i samhället. (Projektbeskrivningen, sid. 1)

Därmed är också svårigheter med att läsa och skriva en av våra vanligaste funktionsnedsättningar, både hos barn som hos vuxna. I det här sammanhanget definieras läs- och skrivsvårigheter på följande sätt:

Bristande förmåga att använda skriven text och /eller att skriva text för att:

- kunna fungera i samhället och fylla kraven i olika vardagssituationer
 - kunna tillgodose sina behov och personliga mål
 - öka sina kunskaper och utvecklas i enlighet med sina förutsättningar
- (Projektbeskrivningen, sid. 1)

Dyslexi är en funktionsnedsättning som i många fall har direkta och påtagliga konsekvenser för den enskilde individen och som vanligen hindrar dem i deras dagliga arbetsutövning, eller som kanske rent av förhindrar dem från att kunna få en anställning överhuvudtaget.

Det är ett handikapp som inte syns – men som trasar sönder självkänsla och pulveriserar karriärmöjligheter. (Bollnäs Nytt. 2002-09-23)

Skolan har ett uppdrag att utbilda alla barn och ungdomar i det svenska samhället. I takt med att detta utvecklas och blir allt mera komplext tilltar också svårighetsgraden på denna punkt. Det faktum att vi har så många människor med allvarliga läs- och skrivsvårigheter antyder också att skolan, i vart fall i detta avseende, delvis har misslyckats. En problematik som sedan riskerar att följa individerna upp i vuxen ålder. Deltagarna i ALFA-projektet är följaktligen överens om att skolan inte kunnat erbjuda den hjälp de skulle ha behövt. (Bollnäs Nytt. 2002-09-23) Medvetenheten om att man är dyslektiker är något som ständigt finns närvarande. ”Hur länge man än har vetat om det så skäms man. Jag har vetat av det ganska länge.” (Deltagare)

Orsakerna till att elever har svårigheter att lära sig att läsa och att skriva kan antingen finnas hos eleverna själva eller i den sociala miljö som de befinner sig i, eller i en kombination av dessa faktorer. Det verkar emellertid finnas en betoning på att denna funktionsnedsättning går i arv.

Det är konstaterat att läs- och skrivsvårigheter/dyslexi sällan beror på sociala och kulturella miljöfaktorer utan i stället visar ärftlighetsforskningen att svårigheten med den språkliga funktionen ofta går i arv. (Projektbeskrivningen sid. 1)

En avgörande fråga från denna bakgrund blir därför hur läs- och skrivsvårigheter skall kunna upptäckas också hos vuxna och vad som kan göras för att avhjälpa eller i vart fall minska dessa problem som uppträder som besvärande funktionshinder. Problemet förefaller dock inte enbart vara begränsat till att vara ett färdighetsproblem. Det är kanske i lika hög grad en fråga om att funktionsnedsättningen påverkar individens hela livssituation, t ex genom ett försämrat självförtroende och därmed i många fall en försämrad självkänsla. Man drar sig undan, hittar på anledningar att komma bort från situationer där det finns risk att man får läsa eller skriva något. De här problemen följer en hela livet, säger en av deltagarna. (Bollnäs Nytt. 2002-09-23) Det kan också lätt bli så att en oförmåga inom ett område generaliseras till ett annat, med en mindervärdighetskänsla som det slutliga resultatet. Att övervinna den funktionsnedsättning som dyslexi utgör är därför en fråga om både att kunna hantera dessa rent funktionella del, t ex genom att finna hjälpmedel som kan fungera kompensatoriskt, men också för att kunna utveckla ett självförtroende som gör att man både vågar och kan ta tillvara sina rättigheter till hjälp och stöd. Det är från dessa utgångspunkter som den här utvärderingen av det sk ALFA-projektet måste förstås.

2. UTVÄRDERINGENS SYFTE OCH AVGRÄNSNINGAR

Utvärdering har per definition uppgiften att bedöma värdet eller kvaliteten av något, vanligen utifrån tankekedjan: mål-process-resultat. Den utvärdering som nu genomförs syftar till att belysa vilka resultat som de involverade aktörerna i projektet uppfattar att detta har gett upphov till. Mot bakgrund av de mål som sattes upp för projektet formuleras följande frågeställningar:

- *Hur har deltagarnas förmåga att hantera och leva med sin dyslexi påverkats?*
- *Hur har deltagarnas möjligheter till fortsatta studier eller ett arbete påverkats?*
- *I vilken utsträckning har projektet lyckats med att medvetandegöra t ex arbetsgivare och fack om de problem som personer med skriv - och lässvårigheter har att möta?*

Med de involverade aktörerna avses i det här fallet utbildaren och de i projektet direkt involverade deltagarna. Resultatet bör kunna visa på i vilken utsträckning det råder enighet om vilka starka respektive svaga sidor som den genomförda verksamheten uppfattas ha, dvs. vad som kan tänkas vara problem och deras orsaker, möjliga förbättringsåtgärder osv. Med utgångspunkt från vilka resultat utvärderingen kommer fram till diskuteras sedan tänkbara slutsatser och vilka konsekvenser detta i sin tur kan tänkas leda fram till för hur liknande verksamhet kan organiseras och bedrivs i framtiden.

3. METOD

Utvärderingen är både metodisk och teoretiskt att betrakta som en fallstudie. För att kunna genomföra uppdraget har jag under sammanlagt två dagar följt verksamheten vid det utbildningsinternat som varit en central del av projektet. I samband med detta genomförde jag intervjuer, dels med den person som fungerat som utbildare och dels med 8 av de 12 kursdeltagarna. Jag har också fört ett informellt, om än kortare samtal, med en nionde projektdeltagare. Vid det första tillfället deltog jag t ex i ett gruppmöte som observatör där den kommande veckans internatarbete planerades. Vid det andra tillfället, under den avslutande internatveckan, var hela den dagen avsedd att fungera som en uppsummering av deltagarnas erfarenheter. Intervjuerna genomfördes i samtalsform och spelades in på band. Jag har också som ett led i införskaffandet av data för utvärderingen gått igenom och sammanställt sk veckoutvärderingar, dvs enkätformulär för veckovisa uppföljningar av verksamheten. Jag har även studerat andra typer av dokument som t ex projektbeskrivningen, tidningsartiklar (10 stycken) och en del minnesanteckningar, scheman och dylikt. Några av tidningsartiklarna har t ex varit stort uppslagna, på en helsida eller mer, i lokalpressen i Gävleborgs län.

4. TOLKNINGSBAS

Tolkningsbasen utgår från vad man skulle kunna kalla en socialkonstruktivistisk tanke om att de data som finns tillgängliga tillsammans kan ”vävas” samman till en mer eller mindre

sammanhållen bild, visserligen som en av flera möjliga. Vad vi kan få kunskap om utgår från antagandet att det är människors upplevelser som ligger till grund för hur de konstruerar sina bilder av verkligheten. Därmed existerar verkligheten som endast i medvetandet hos de involverade aktörerna (se t ex Berger och Luckman, 1979) och i det specifika fallet uppfattas utgöra verkligheten. Det så kallade Thomasteoremet¹ uttrycker detta på följande sätt: "Om något definieras som verkligt blir det verkligt till sina konsekvenser" (Brante, 1993:23). Detta innebär att det inte har någon betydelse hur verkligheten faktiskt är konstruerad, i stället är den avgörande frågan hur denna uppfattas av de i sammanhanget involverade aktörerna. Det är därför inte verkligheten i en objektiv mening som kan återges, utan endast aktörernas subjektiva uppfattning av denna i form av deras utsagor och i sin tur hur dessa kan tolkas och förstås. Detta är dock inte ointressant om vi utgår från Thomasteoremet, därför att det är utifrån sin egen syn på verkligheten som de inblandade aktörerna agerar. Det är också utifrån detta som vi kan skaffa oss en bild av vilka effekter projektet uppfattas ha gett upphov till.

5. VILKA RESULTAT UPPFATTAS ALFA- PROJEKTET HA UPPNÅTT?

Resultatet av utvärderingen redovisas från några olika utgångspunkter. Jag börjar med att beskriva projektets syfte och något om deltagarna och de förväntningar de hade när

¹ Thomasteoremet är uppkallat efter William I Thomas (Goffman, 1994).

verksamheten startade. Därefter beskrivs vilka aktiviteter som ingått, hur dessa organiserats och hur de rent praktiskt genomförts. Sedan går jag över till att presentera några olika aspekter av hur aktiviteten har påverkat deltagarnas liv i olika avseenden och hur deras framtid kan tänkas se ut, till exempel i form av fortsatta studier eller möjligheten att kunna få ett arbete.

5.1 Projektets syfte

Huvudman för *ALFA-projektet* har varit ABF i Gävleborg. Målet var att nå ca 15 långtidssjukskrivna, eller arbetslösa med läs- och skrivsvårigheter, fördelade på samtliga 10 kommuner i Gävleborgs län. Projektet har bedrivit en verksamhet som för deltagarna bestått av en utbildning i internatform om sammanlagt 14 veckor, 10 veckor har i sin tur utgjorts av praktik på någon lokal ABF-avdelning. Verksamheten har innehållsmässigt inriktat sig på att bli en kunskapsbank om kompensatoriska hjälpmedel, studiebesök, olika metoder för läs- och skrivinlärning om sammanlagt 960 timmar, fördelat på en 6 månaders period. Projektet framhålls i projektbeskrivningen som nyskapande, framför allt genom att många olika aktörer, som arbetsmarkandens parter, ideella organisationer och den offentliga sektorn samverkar för att skapa goda förutsättningar för den aktuella målgruppen. Detta antas i sin tur också kunna skapa en bred medvetenhet om den problematik som människor med läs- och skrivsvårigheter möter i vårt samhälle.

Projektets verksamhet har samordnats av en ledningsgrupp bestående av företrädare för ABF Gävleborg, Arbetsförmedlingarna i Gävleborgs län, FMLS (Funktionshindrade med läs- och skrivsvårigheter), LO-distriktet Gävleborg, Brunnsviks folkhögskola, ReLS i Bollnäs (Resurscentrum för Läs och Skriv). För att leda den operativa verksamheten har dels funnits en projektledare på 20 procent och en utbildare på heltid. Den senare har i praktiken varit den som haft det operativa ansvaret. Projektets syfte har varit att bidra till förbättringar för en grupp arbetslösa människor med läs- och skrivsvårigheter. På en mera konkret nivå uttryckts detta på följande sätt:

- att ge några arbetslösa länsinnevånare med funktionshinder i form av dyslexi/läs- och skrivsvårigheter möjligheter att prova olika metoder och hjälpmedel som finns för att öka anställningsbarheten och för att kunna delta i kompetensutveckling i arbetslivet
- att projektets deltagare ska inspireras till ytterligare utbildning för framtida sysselsättning/arbeten
- att under projektet genomföra lokal informationsverksamhet inom arbetslivet i form av information till arbetsgivare, anställda och fackföreningar
- /.../
- inventera tillgången till hjälpmedel och vilka insatser som befintliga aktörer kan erbjuda
- göra kompetensutveckling mera tillgänglig för den stora gruppen med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi
- förbättra tillgängligheten till information i vardagen för målgruppen
- skapa medvetenhet hos arbetsgivare, anställda och fackliga organisationer om funktionsnedsättningen och hur man kan hantera detta så att även personer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi kan ta del av kompetensutveckling och information
- länka samman behoven i arbetslivet med de samhällsaktörer som kan utgöra ett stöd för målgruppen (Projektbeskrivningen sid. 2)

Resultatet av verksamheten uttrycktes även som att följande effekter skulle uppnås:

- att 10 deltagare motiveras att söka sig till formella studier för att öka sin anställningsbarhet
- att 4 deltagare under projekttiden utvecklats så att de erhåller arbete inom 6 månader efter projektets avslutning

- att nya modeller för kompetensutveckling för vuxna i målgruppen har utvecklats
- att vi gjort kompetensutveckling mer tillgänglig för individuell-, verksamhets och samhällsnytta för den stora gruppen med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi
- förbättrad tillgänglighet till information i vardagen för målgruppen
- en ökad medvetenhet hos arbetsgivare, anställda och fackliga organisationer om funktionsnedsättningen och hur man kan hantera detta så att även personer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi kan ta del av kompetensutveckling och information
- nya metoder har utvecklats för att ”upptäcka” denna dolda målgrupp och att ge inspiration till ett rikare liv genom att visa vägar till utveckling
- att information finns lättare tillgänglig omkring hjälpmedel och vilka insatser som befintliga aktörer kan erbjuda. (Projektbeskrivningen sid. 4)

Sammanfattningsvis kanske man kan säga, trots de många delmålen och deras spelbilder, dvs de förväntade resultaten, att projektet framför allt gått ut på att direkt och omedelbart hjälpa de människor som deltar i projektet, men också som ett försök att påverka den miljö i vilken dessa människor lever för att i framtiden minska effekterna av sitt funktionshinder. En tredje aspekt är att minska effekterna av dessa funktionshinder genom att upptäcka eller utveckla hjälpmedel som kan vara användbara i detta syfte, men också att ge ”dolda” dyslektiker mod att ”ge sig till känna” för att även de skall kunna få möjlighet att få hjälp.

5.2 Deltagarna och deras förväntningar

Deltagarnas förväntningar inför den utbildning som de stod i färd med att genomföra kan antas ha betydelse för hur de bedömer det slutliga resultatet. Inte minst för att det också ger en fingervisning om vad de själva tror är möjligt att åstadkomma. Det finns också skäl att anta att det är i ljuset av dessa förväntningar som deltagarna kommer att värdera projektets utfall.

När verksamheten kom i gång visade det sig att det kom att bli tillsammans 13 deltagare, som efter en månad hade reducerats till 12 personer. Totalt har två personer lämnat projektet och en har tillkommit. Avhoppet berodde i bägge fallen huvudsakligen på personliga skäl. Deltagarna har en skiftande bakgrund, från den person som har en högskoleexamen till dem som nätt och jämt gått igenom grundskolan. Samtliga är i dagsläget arbetslösa med en tämligen stor åldersspridning, från ca 20 år till någon som är runt 50 år. Då det verkar vara så att vuxna män generellt sett drabbas hårdare av den funktionsnedsättning som dyslexi utgör har projektet prioriterat att i första hand vända sig till män. Detta till trots är av de tolv kvarvarande deltagarna åtta kvinnor och fyra män.

I samband med att projektet startade fick deltagarna berätta om sina förväntningar. De flesta rörde faktorer som ett ökat självförtroende, självkänsla etc. Några exempel framgår av följande uppräkningslista:

- stärka sig själv, gemenskap
- söka andra vägar, få motivation
- få jobb, träffa likasinnade
- växa som människa
- vill jobba med mig själv
- utvecklas och att kunna gå vidare

Hos flera av dem har det också funnits en tydligt önskan av att kunna öka självförtroendet och självkänslan, men också att finna vägar att utveckla sin läs- och skrivförmåga. Kanske som ett sätt att få återupprättelse. Men, det fanns också förväntningar som mer direkt rörde kunskapsmässiga aspekter:

- hur man kan lära sig själv
- bra att veta vilka hjälpmedel som finns

Hos någon fanns också förhoppningar på att kunna utöva påverkan i det omgivande samhället, till exempel genom att kunna hjälpa sprida kunskap om dyslexi, om än med skiftande känslor.

Man vill ju prata om det, för att man vill ju att folk ska förstå, men ändå så vill man inte prata om det för att jag vill inte veta att jag har det. Man gör det ändå för att man vill att folk ska fatta vad man pratar om. (Deltagare)

Andra såg samtidigt projektet som en chans att komma vidare i livet.

Mina förväntningar var att utbilda sig som informatör och att träffa likasinnade /.../ och vad jag skulle göra för att komma vidare. /.../ Ett andrum för att ta tag i mina problem. (Deltagare)

Några har haft en tuff bakgrund och där måste man också anta att deras läs- och skrivsvårigheter har haft betydelse, även om detta sannolikt inte har varit den enda faktorn av betydelse.

Problem med att läsa och skriva är en del, sen finns det en mycket större del i det hela. Dom flesta av deltagarna har varit med om någon form av förtryck, mobbning, misshandlade. Både utifrån och från den egna familjen. Några har så gott som nyligen haft, eller har, alkohol- och drogmissbruksproblem, panikångest, tvångstankar. /.../

Självförtroende saknas helt hos några och några har byggt upp lite under den här tiden.
(Utbildare)

Det fanns således skäl att befara att det skulle uppstå komplicerade sociala processer i och med att dessa människor skulle komma att leva tillsammans veckovis, om än i perioder, under den 6 månaders period som projektet pågick.

Min första tanke var, är alla medvetna om vad som sätts igång när 12 personer med mycket stora ”ryggsäckar” ska bo ihop på internat under många veckor? (Utbildare)

Det kom mycket riktigt också att under en lång inledande period att uppstå en hel del konflikter, samtidigt som det verkar vara så att dessa har ”svetsats samman” gruppen och även bidragit till flera av deltagarnas personliga utveckling. Detta har också i sin tur ställt stora krav på den person som ansvarat för och också genomfört projektets utbildningsdel.²

En ledare är inte 100 % varje dag och i detta projekt behövs det eftersom deltagarna har högt ställda krav, förväntningar och massor av känslor att ta fram, diskutera, både enskilt och i storgrupp, om och om igen. Dom är mästare på att ”läsa av” både mig och varandra. Dom är ju det som många av dom har levt med hela livet, lyssna, manipulera, spela teater, fly undan osv. (Utbildare)

Flera av deltagarna har tänkt ”hoppa av”, men ändå av olika skäl fortsatt. Det var för de flesta deltagare självfallet inte heller ingen lätt situation de hade hamnat i, nämligen att de skulle tillbringa flera veckor i internat ute i ”skogen” (anm. den kursgården som användes låg avsides belägen i ”Hälsingeskogen”). Att deltagarna sedan hade olika bakgrund, erfarenheter, ålder osv gjorde situationen komplex. Det verkade samtidigt finnas en samstämmighet om att deras dyslexi i flera avseenden också påverkat deras liv, inte minst i en ökad sårbarhet, som t ex kan ta sig uttryck i en ökad känslighet. ”Det ligger hemskt mycket bitterhet och ångest nedgrävt i det här och det blossar upp direkt.” (Projektledare)

I det följande beskrivs något mera detaljerat vad som tilldrog sig under projektets genomförande.

5.3 Verksamhetens aktiviteter, organisering och genomförande

Nedan följer några exempel på vad som hände inom ramen för projektet för att på det sättet ge en bild av hur verksamheten bedrivs, dvs. typ av aktiviteter, hur dessa organiserats och genomförts.

Redan den andra kursveckan (v 34) bestod t ex av ett besök vid Läs- och Skrivcentrum vid Brunnsviks folkhögskola. Här behandlades teman som inlärningsstilar, dyslexi, studieteknik

² Utbildningsledaren var sjukskriven under en sexveckorsperiod, v 37 – 42, vilket också verkar ha satt sina spår i verksamheten. Detta innebar t ex att andra personer fick gå in och sköta verksamheten under de internatveckor som inföll under denna period.

och hjälpmedel, olika inlärningsmetoder, muntlig presentationsteknik osv. Under den därpå följande veckan (v 35) ägnades tiden i huvudsak till att förbereda och genomföra läs- och skrivtester. I samband med detta anordnas ett antal möten och studiebesök hos aktörer inom området. Den veckoutvärdering som gjordes visade att det flesta av deltagarna (8 st) uppfattade veckan innehållsmässigt som mycket bra eller bra. Det samma gällde samarbetet med ReLS (11 st), liksom träffen med ABF (11 st), informationen från FMLS (11 st bra), medan däremot de flesta (8 st) uppfattade informationen från LO som mindre bra eller dålig. Veckan som sådan får dock godkänt, med 9 st som tycker att samarbetet varit mycket bra eller bra, 10 st tycker detta om kursledningen och 8 om veckan som helhet. Vissa "orosmoln" kan dock skönjas i och med att två deltagare ansåg att samarbetet varit mindre bra, en ansåg att kursledningen inte fungerat bra och tre att veckan som helhet varit mindre bra. Flyttar vi om framåt i tiden en bit finner vi att under v 44 genomfördes ett, av samtliga uppskattat, studiebesök till Volvo Lastvagnar i Köping. Detta följdes av ett studiebesök i Stockholm hos LO, FMLS, ABF-förbundet, Riksdagen samt hos Skriv-knuten. Väl åter i den invanda internatmiljön skedde en uppföljning av de genomförda studiebesöken. Under v 45 var det fortsatt ReLS uppföljning, information om avtalsförsäkringar och från LO. Programmet bestod också av föreläsning om dyslexi, som av samtliga uppfattades som mycket bra eller som bra. Därefter följde en presentation om att arbeta med Internet och att göra egna hemsidor. Veckan uppfattades genomgående ha varit bra ur gemenskapssynpunkt i dess helhet, såväl som Utbildarens insatser.

Vecka 48 var praktikvecka och den uppfattades också att ha fungerat bra, endast en av deltagarna uppgav att denna hade fungerat mindre bra. Under vecka 49, hade gruppen besök av en politiker, vilket inte föll i god jord, där åtta tyckte att detta var mindre bra eller dåligt. Däremot var man både nöjda med en presentation av ett läs- och skrivmaterial och också med själva materialet i sig. Deltagarna var däremot genomgående nöjda med de bägge föreläsarna som besökte kursen (9 respektive 8 nöjda). Gemenskapen, veckan i sig och kursledningen uppfattas genomgående som bra eller mycket bra. Vecka 50, som var praktikvecka, tycks också i huvudsak ha uppfattats ha utfallit väl, dvs 8 av 10 tycker att den varit mycket bra, eller bra. V 51 gick sedan åt till att framställa en folder och en annons för en kommande ABF-aktivitet som ska vända sig till föräldrar och anhöriga till barn med läs- och skrivsvårigheter, vilket genomgående uppfattades som värdefullt. Vidare genomfördes ett studiebesök till Komvux i Bollnäs. Detta sågs i det här fallet genomgående som mindre bra, eller av några rent av som dåligt. Ett tidningsbesök och ett föredrag om synen och dess betydelse för läs- och skriv. Ett studiebesök hos ReLS har samtidigt varit nöja både med gemenskapen, veckan som helhet samt inte minst kurslednings sätt att agera.

Verksamheten har under internatveckorna således i hög grad byggts upp med studiebesök hos olika organisationer, som sedan följts upp genom att dessa diskuterats under internatet. Det sammantagna intrycket är att deltagarna i allt väsentligt uppfattat detta som positivt och givande.

5.4 Vad har projektet betytt för deltagarnas förmåga att hantera sin dyslexi?

Vad projektet har betytt för den enskilde deltagaren kan ses från flera olika aspekter. En är naturligtvis på vilket sätt och med vilket resultat som deltagarna utvecklat sin förmåga att läsa och skriva. En annan är om deltagarna har fått ökade kunskaper om vilka hjälpmedel som finns att tillgå. Ett påtagligt resultat av projektet verkar t ex vara att självförtroendet hos de flesta av deltagarna har påverkats positivt. "Självförtroendet var inte som det borde. /.../ Jag

vågar ta för mig nu. Att gå ut och informera var inte tänkbart". (Deltagare) Detta kan antas vara en viktig effekt, inte minst för att detta kommer att påverka projektdeltagarnas förmåga att agera även i framtiden.

Jag trodde inte att jag skulle kunna stärka självförtroendet som jag har gjort. Jag trodde inte att jag skulle ställa mig upp och prata för folk. Det är verkligen ett lyft. (Deltagare).

Någon annan menar att verksamheten totalt sett har varit av stort värde, vilket vederbörande uttrycker på följande kraftfulla sätt. "Jag har fått ut djävligt mycket ut av det här." (Deltagare)

Deltagarna har under praktikveckorna på "sin" ABF-avdelning varit ute på arbetsplatser, i skolor osv. och informerat om vad det innebär att ha dyslexi. Det märker jag att det är svårt för folk att förstå vad jag menar när jag pratar om läs- och skrivsvårigheter. (Deltagare)

Förmågan att hantera sin egen situation har därmed utvecklats, men man har också åstadkommit en effekt som når bortom den personliga utvecklingen. Att de själva är dyslektiker har också bidragit till att många andra har vågat erkänna att de har problem och att de kanske därmed också är beredda att göra något åt sin situation.

Var står jag i dag? I dag känner jag mig lite mera orädd att ta tag i det jag kan /.../ och inte gå tillbaka och bli rädd. (Deltagare)

Även andra aspekter av deltagarnas tillvaro har påverkats positivt, t ex den i sammanhanget så centrala frågan att utveckla förmågan att läsa och skriva. Hos några har t ex deras läsvanor ändrats påtagligt. "Några här har aldrig i sitt liv läst en tidning eller en bok." (Utbildare) Någon säger: "Förut var det ju bara serietidningar." (Deltagare) Numera läser denne även böcker, även om det fortfarande kanske inte är de mest avancerade. En annan säger: "Ska jag läsa en bok ska det vara mycket verklighetsskildring, både dramatik och spänning". (Deltagare) I något fall har självbilden påverkats påtagligt.

För min del läser jag faktiskt mer nu än jag gjorde förut. Jag hatade böcker. /.../ Nu tycker jag att det är roligt att läsa sådan där lättlästa. (Deltagare)

Den personliga utvecklingen har varit slående.

Tack vare individuellt anpassade hjälpmedel har jag läst flera böcker den senaste tiden, förr läste jag knappt en tidning. Jag är mer balanserad, ser inget negativt i dyslexin och är inte rädd att prata om det. Utbildningen är det bästa som hänt mig och därför är det synd att den är så kort. (Annonsbladet)

En annan viktig aspekt av den verksamhet som bedrivits har varit att hitta hjälpmedel som kan kompensera för de problem som svårigheterna att läsa och skriva innebär. "Man har fått reda på mycket om vad det finns för hjälpmedel /.../." (Deltagare) Faktum är att det till och med kan vara svårt att välja bland alla hjälpmedel som finns tillgängliga.

Det finns otroligt mycket sådant här ute på marknaden och dom har testat av olika saker när vi var på Brunnsviks folkhögskola. Så dom har både läst om det och så har de testat av, det är ju för att dom i sin tur ska veta vad dom pratar om och naturligtvis hitta ett eget arbetssätt. (Utbildare)

För dyslektikerna framstår datorn i många fall som ett viktigt hjälpmedel.

Alla deltagarna har fått en bärbar dator, som har blivit anpassad individuellt. För ingen här har väl direkt samma problem, så alla har inte samma program inlagt i sina datorer. Men det som de flesta har, det är talsyntes. Stava rätt heter ett program, och så någonting som heter Wordfinder. Det ska underlätta när dom sitter och skriver, att det skall bli mera korrekt och riktigt, så att dom hittar orden. (Utbildare)

Även om man inte ”älskar” datorn kan man se dess fördelar i vissa specifika situationer.

Det enda jag tycker jag känner att datorn är bra är att man kan skriva någonting/.../ när jag väl sätter mig ner och har någonting konkret att skriva om då tycker jag att det är jättebra med datorn. Jag kan dels ta upp stavningen och att man slipper man se sin fula handstil. (Deltagare)

Även kassettbaddspelaren framstår som ett viktigt hjälpmedel.

Jag har ju en dator, och så har jag kassettbandspelare och scanner tack vare att jag har svårt med läsförståelsen, så det har jag problem med. (Deltagare)

Att få hjälp med olika typer av hjälpmedel är emellertid inte helt oproblematiskt av flera skäl. Är du arbetslös går det inte att få detta gratis, vilket kan skapa lite av ett moment 22-situation.

För att få hjälpmedel ska du ju vara ute i arbete, eller i någon åtgärd. Så länge du är arbetslös så har du inte dom rättigheterna. Det är det som är bedrövligt för att i och med att de går ut den här utbildningen får de lämna tillbaka datorerna och hjälpmedlen och dom behöver det i sitt fortsatta arbete. (Utbildare)

Andra aspekter av projektet har varit att deltagarna har fått möjlighet träffa personer i en liknande situationer som de själva, vilket kan antas ha haft en positiv betydelse för känslan av att inte vara ensam med att ha problem att läsa och skriva. Det har också öppnat ögonen för att det finns många andra med vilka de delar sin funktionsnedsättning.

Det positiva med det här projektet är att jag som vuxen fick träffa andra med läs- och skrivsvårigheter för det har jag inte varit i kontakt med, men det förstår jag ju i dag att det är jag i kontakt med dagligen. Nu vågar ju folk öppna sig mer i och med att jag kan berätta om mitt funktionshinder. (Deltagare)

Från att ha levt ett liv med ”risken” att hela tiden ”avslöjas” innebär en ökad självsäkerhet att man nu vågar berätta om sitt funktionshinder, vilket gör att rädslan att vara sig själv samtidigt minskar.

Jag kan känna in långt innan, pejla in vad är som kommer att hända här. Är det någon som ska skriva, då har jag tänkt framåt i stället för att vara här och nu och det har varit jättejobbigt, men jag har ju levt med det hela mitt liv. /.../, men i dag kan jag känna att jag inte är lika rädd, jag kan sitta kvar och erkänna jag har läs- och skrivsvårigheter. Jag kan skriva och jag kan läsa, men det tar tid för mig. (Deltagare)

För någon har projektet betytt att man har fått sin identitet ”fastställd”, som även om det kan kännas svårt att behöva acceptera att man definieras som dyslektiker trots allt ger en trygghet mot att inte veta vem man är.

Jag har ju vetat att jag har haft problem i skolan med läs- och skrivsvårigheter, men jag har inte vetat exakt vad det har varit för någonting. (Deltagare)

Någon ser att ett resultat är att man också kan använda de nyvunna kunskaperna till att ställa krav på omgivningen för att kunna ta tillvara sina rättigheter.

Det har varit bra det mesta, man har lärt sig väldigt mycket. Man har lärt sig vad man har för rättigheter och hur man kan gå vidare. (Deltagare)

Det sammantagna intrycket av detta blir att projekts utbildningsdel genomgående verkar ha haft en positiv betydelse för deltagarna att kunna hantera sin dyslexi, om än med individuella variationer.

5.5 Har deltagarnas möjligheter till fortsatta studier eller att få ett arbete påverkats?

De allra flesta med läs- och skrivsvårigheter kommer aldrig i närheten av ett universitet – de har givit upp långt tidigare. (Bollnäs Nytt. 2002-09-23)

Många av de som lämnar skolan utan fullständiga betyg och de som hamnar på gymnasieskolan individuella program kan antas vara människor med läs – och skrivsvårigheter. Många har därför också senare i livet svårt att få arbete.

Gruppen (dyslektiker, min anm.) är klart överrepresenterad i arbetslöshetsstatistiken. Problemen med att läsa och skriva för att dyslektikerna har svårt att hänga med i kompetensutvecklingen. Många slås därför ut på arbetsmarknaden. (Arbetsbladet, 2002-06-05)

Projektdeltagarna verkar i det här fallet nästan undantagslöst ha upplevt sin skolgång som problematisk på ett sådant sätt att de knappast varit motiverade att ens komma i närheten av tanken att de skulle kunna vilja studera vidare. ”Efter år av studiemisslyckanden, har lusten och viljan till fortsatta studier helt försvunnit”. (Bollnäs Nytt. 2002-09-23) För de som ändå vågar ta steget fullt ut finns det i dag bättre möjligheter att genomföra sina studier, bl a vid Komvux.

I Gävle har dom en jättefin dyslexilinje på Komvux, som man får söka till. Där har dom tillgång till hjälpmedlen. Dom har även personliga lärare som sitter med vissa tider och sen får dom ju mycket längre tid på sig när det gäller prov och inläsningar. (Utbildare)

Återigen är det ett bättre självförtroende som lyfts fram, och förhoppningsvis kan vara att detta så småningom ger avtryck i konkreta handlingar som rör fortsatta studier, eller ett återinträde på arbetsmarknaden.

Jag har vuxit i mig själv i att jag vet vad jag kan kräva och var jag kan vända mig om jag behöver hjälp. Så det har ju varit positivt i det här ALFA-projektet. (Deltagare)

Någon hade också satt större tilltro till möjligheterna att förändra sin tillvaro än vad som sedan visade sig var fallet. ”Jag hade väl väntat mig att jag skulle få jobb efter det här i och med att jag är arbetslös.” (Deltagare) En annan har fått klarhet varför vederbörande har agerat på det sätt som skett.” /.../ I dag kan jag förstå varför jag har gått slingervägar och inte tagit steget för utbildning.” (Deltagare) Problemet tycks gälla vad man vanligen kallar djupinlärning.

Och stavningen har heller inte varit svårt för mig, men det där att förstå, innebörden och det har ju blivit svårigheter i livet. (Deltagare)

Det sammantagna intrycket är att projektet kommer att kunna vara av betydelse för flera av deltagarna för att dessa i framtiden skall våga ta steget till fortsatta studier, någon har redan gjort detta och fler kan förväntas följa efter.

5.6 Har projektet haft någon betydelse bortom den för de direkt involverade?

Under praktikveckorna har, som redan framgått, deltagarna arbetat med att sprida kännedom om dyslexiproblematiken ut till människor som kanske själva går och bär på en sådan problematik som de inte riktigt vet hur de skall hantera. På så sätt skapar projektets verksamhet också en ökad efterfrågan på hjälp från dem som vill ta itu med sina problem.

Dom har varit ute och informerat och det har varit på olika möten /.../ dom har träffat några LO-fack /.../ sen har dom ju varit ute i skolor, träffat lärare, föräldrar. Dom jobbar

starkt på det här. Mer och mer medveten blir dom. Nu har det ju poppat upp en annan fråga, ju mer och mer medveten vi gör folk, alltså vi säger åt dom att stå på er. Ni måste kämpa för era barn. Då kan man ju tänka sig i slutomgången att man hittar en massa människor med problem, men vem tar hand om dom? (Utbildare)

Projektet har således haft en utåtriktad del där man försökt att få upp dyslexiproblematiken på dagordningen, vilket också förefaller ha lyckats tämligen väl.

Projektet har också byggt upp ett samarbete med FMLS (Funktionshindrade med läs- och skrivsvårigheter). Detta kan antas vara betydelsefullt för deltagarnas framtida liv genom att de har skaffat sig nya kontaktpunkter, kanske kommer de också att ingå i nya nätverk. Detta kan också tänkas vara värdefullt för FMLS, t ex för att kunna rekrytera nya medlemmar som kan stärka deras organisation.

Vi måste jobba ihop med FMLS med nätverk som stöttar dom här personerna. Då sitter dom här inne med fruktansvärt mycket kunskap, för dom har ju vågat, dels gå ut med att jag har problem /.../ och man kan leva ett bra liv och ha det här, så det är ett jätteviktigt jobb dom har framför sig. (Utbildare)

Inför framtiden verkar det, finnas en betydande efterfrågan på att få information om dyslexi och de svårigheter som det innebär för den enskilde individen ute på arbetsplatser, skolor osv. ”Var dom än informerar någonstans är det folk som kliver fram och säger att jag har också det här problemet.” (Utbildare) För att belysa problemet med dåliga resurser i skolan och få folk medvetna om det går att leva ett rikt liv också med att vara dyslektiker är en föreläsningsturné inplanerad till våren. Föreningar, arbetsplatser och olika företag kommer att få ta del av dyslektikernas personliga berättelser hur det är att leva med läs – och skrivsvårigheter. Ansvar för en fortsatt verksamhet verkar nu därför ligga hos de olika ABF-avdelningarna i Gävleborgs län. Det fortsatta arbetet har bl a förberetts genom att ett informationsmaterial har tagits fram av projektdeltagarna. I januari 2002 skickades t ex en inbjudan till ca 500 skolor för att erbjuda föräldrar och andra intresserade i barns närhet att komma med i ett 30-tal studiecirkel i ABF:s regi. (Annonsbladet)

6. DISKUSSION OCH SLUTSATSER

Vilka slutsatser är då möjliga att dra av det genomförda projektet? Om vi ser till deltagarna och deras upplevelser är de, så när som på några undantag, genomgående nöjda deltagande. Ser vi först till den internatförlagda utbildningen har denna för många varit ”kämpig”, framför allt under den inledande fasen när deras många gånger starkt negativa upplevelser från den egna skoltiden återupplivades, parat med negativa erfarenheter från senare erfarenheter i livet. Denna del av verksamheten verkar, trots detta, framför allt ha betytt mycket för att stärka deltagarnas självförtroende och självkänsla.

Förr var mitt självförtroende i botten men idag ligger det högt. Jag har fått inblick i olika metoder för att handskas med bokstäverna. Ingen som inte är drabbad av funktionshindret kan förstå hur illa vissa situationer kan vara, men i dag är min självrespekt i toppform, säger xx (anm. min anonymisering). (Deltagare/Annonsbladet)

Man har fått ett tillfälle att bearbeta sin identitet som dyslektiker. Även om flera har gjort framsteg genom projektet i sitt läsande och skrivande och att det har lett till att de i en del fall har börjat läsa böcker, och att de t ex har lärt sig att hantera hjälpmedel av olika slag framstår framgången dock huvudsakligen som relativ, dvs. även om utbildningsdelen varit betydelsefull för de enskilda deltagarna har deras framsteg inte varit så stora att det, i vart fall så här långt, lett vidare till arbete och endast i något enstaka fall har deltagare gått vidare till fortsatta studier. Detta till trots kan man inte säga att projektet varit betydelselöst. Tvärtom har detta för enskilda individen varit av utomordentligt stor betydelse. Någon har t ex, efter år av passivitet, lyckats med att börja studera på Komvux dyslexilinje.

Man kan således påstå att projektet från en utgångspunkt varit framgångsrikt, dvs det har betytt mycket för de enskilda deltagarnas nuvarande, och sannolikt även för deras framtida liv. Effekterna av projektet verkar också kunna leva vidare genom de satsningar som de olika ABF-avdelningar nu gör. Trots de många positiva resultat som uppnåtts för deltagarna på individuell nivå har projektet t ex ändå inte i full omfattning lyckats med att nå upp till de förväntade resultaten. Min bedömning är att detta inte i första hand beror på att projektet genomförts på ett dåligt sätt, utan snarast att svårigheterna att klara detta underskattats. Det måste också i det här sammanhanget framhållas att resultatet ligger i linje med de uppsatta målen och att goda resultat också har uppnåtts i den riktningen. Slutsatsen är att ALFA-projektet visat på hur arbete med arbetslösa dyslektiker kan bedrivas, men att detta mera får ses som ett påbörjat arbete än som ett avslutat sådant. Förhoppningsvis, i det konkreta fallet, är att denna fortsättning kan ske via olika ABF-avdelningar i Gävleborgs län.

Referenser

- Berger, P. L. , & Luckmann, T. 1979. *Kunskapssociologi - Hur individer uppfattar och formerar sin sociala verklighet*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Brante, T. 1993. Den sociala konstruktivismen inom medicinsk sociologi och teknologistudier, i *Vest 1-1993, vol 6, sid. 19-52*.
- Goffman, E. 1994/1959. *Jaget och maskerna - En studie i vardagslivet dramatik*. Stockholm: Rabén Prisma.

Tidningsartiklar

Annonsbladet (Bollnäs)

Arbetsbladet. 2002-06-05

Bollnäs Nytt. 2002-09.23. *Artikel. Dyslexi – ett osynligt handikapp.*